

Založeno na příběhu Betty Oudkerkové, která spolu
se svými kolegyněmi z židovských jeslí zachránila na šest set dětí

ŽIDOVSKÉ JESLE

ELLE VAN RIJN

Historický román

ŽIDOVSKÉ JESLE

Tato kniha vychází s laskavou finanční podporou literární nadace Nederlands Letterenfonds.

This publication has been made possible with financial support from the Dutch Foundation for Literature.

Nederlands Letterenfonds dutch foundation for literature

© Elle van Rijn, 2020

© Hollands Diep, Amsterdam 2020

© Omslagfoto: United States Holocaust Memorial Museum, Hilde Jacobsthal-Goldberg.

Všechna práva vyhrazena.

*Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu nakladatele.*

Translation © Veronika Horáčková, 2022

Cover © Bij Barbara, 2022

© DOBROVSKÝ s.r.o., 2022

twitter.com/knihydobrovsky

www.facebook.com/KnihyDobrovsky.cz

ISBN 978-80-277-3032-2 (pdf)

ELLE VAN RIJN

ŽIDOVSKÉ JESLE

*Bettyiným dětem z jeslí,
ať už zůstaly naživu,
nebo byly zavražděny.*

PROLOG

Dole v hale projdu kolem předškoláků, kteří stojí ruku v ruce v řadě připravení přejít na druhou stranu. Na zádech batoh, pod paží plyšák. Skupinku doprovází Mirjam.

„Ty nemusíš pomáhat s úklidem?“ zeptá se mě šeptem.

„Už tam jdu.“

„Pojďte, děti, vyrazíme.“

Řada se dá do pohybu. Snažím se nevnímat obličeje. V hlavě mám už příliš tváří deportovaných dětí. Příliš otázek, které mě svými možnými odpověďmi chtějí stáhnout do propasti. Raději nemyslet na podmínky, v nichž teď odvezené děti žijí, pokud jsou vůbec ještě naživu. Pryč s tím! Hotovo, šlus, basta.

Otevřenými dveřmi zahlédnu v oddělení pro předškoláky Virrie, jak skládá prádlo z odnesených provizorních postýlek.

„Už jsi sehnala někoho na ten nový balíček?“ oslovím ji, jakmile vejdu. Ukážu na miminko, které se k nám dostalo na poslední chvíli.

„Mají ještě práci se skupinkou ve vedlejší ulici.“ Myslí tím dvanáct dětí, jež jsme včera narychlo poslaly pryč. Většina z nich byla o něco starší a skrývala se tady už měsíce.

„Kdyžtak ho prostě vezmu s sebou.“

Prekvapení ve Virriině obličeji se nedá přehlédnout. „A kam?“

Pokrčím rameny. V myšlenkách se už týdny zabývám otázkou, ke komu půjdu, až to nastane. Kamarádi a známí mi nabídli, že se můžu schovat u nich, nevím však, jestli jejich nabídka platí i v téhle fázi okupace. Je čím dál těžší zjistit, jestli je někdo na dobré, nebo špatné straně. Lidé se už neodvažují promluvit ze strachu, že kvůli pár slovům špatně skončí. Nebo hůř: kvůli činům.

„Virrie, tohohle chlapečka jim dát nesmíme. Vždyť se na něj podívej.“

„Já vím, ale obávám se, že nám nic jiného nezbyde.“ Zaznamená moje pochybnosti. „Nebo nás chceš všechny ohrozit?“

Zavrtím hlavou. „Samozřejmě že ne.“

„Jestli je to pro tebe těžké, můžu ho na druhou stranu vzít já.“

„Ne, to nebude nutné. Zařídím, aby dneska zůstal dobře schovaný. Zítra se určitě najde možnost, jak ho odsud dostat, že?“

„Možná,“ odpoví poněkud nepřesvědčivě.

ČTVRTEK 4. ZÁŘÍ 1941

V roce 1906 založil Spolek kojeneckého ústavu a dětského domova v ulici Rapenburgerstraat v Amsterdamu jesle pro potomky židovských matek kladoucích důraz na tradiční péči o děti. Vzhledem k tomu, že většina obyvatel této čtvrti musela tvrdě pracovat, aby vystačila s penězi, mnoho matek nemohlo s potomky zůstat doma. Proto pro ně bylo takové zařízení vítaným řešením. Úhrada činila necelých pětadvacet centů za dítě na den. To samozřejmě nepokrylo veškeré náklady. Aby jesle nebyly závislé pouze na darech, padlo rozhodnutí spojit je se vzděláváním budoucích pečovatelek. Financovaly se tak ze školného. V roce 1924 se přestěhovaly do impozantní budovy v ulici Plantage Middenlaan číslo 31, kde v malé synagoze v horním patře sdružení Talmud Tóra dříve poskytovalo výuku náboženství. Po přestěhování se otevřely také nežidovským dětem a staly se největším a nejmodernějším zařízením svého druhu v celém Nizozemsku. Pomohla tomu i renovace: budova byla vybavena ústředním topením, tekoucí vodou v každé místnosti a dětskými toaletami.

V ošetřovatelských šatech a pláštěnce, která s nimi ladí, hrdě nastupuju do modré tramvaje. Dmu se pýchou nejenom kvůli uniformě, díky níž jsem oficiálně dětskou ošetřovatelkou, ale taky z toho důvodu, že pracovní šaty a zástěry již roky vyrábí firma Oudkerk, tedy náš vlastní obchod s látkami. Právě proto, že mám teď na sobě sama bleděmodré ošetřovatelské šaty, jaké jsem jako dítě v obchodě vždycky vídala, se rázem cítím jako dospělá žena. Přestože je mi teprve sedmnáct, zdá se mi, jako by na mě celý Amsterdam najednou hleděl jako na dámu. Na dámu pracující ve zdravotnictví. Všímám si, že uniforma vzbuzuje respekt. Na chodníku mi jeden cyklista dá přednost, ačkoli předchozího dne by mě asi nemilosrdně

prejel. V tramvaji mi uvolní místo pěkný mladík s černými vlnitými vlasy. „Jen si sedněte, sestři.“ Já pro změnu laskavě nabídnu svoje místo starému rabínovi, kterého znám letmo ze synagogy. Cítím, že na mě mladík zírá. Držíme se jedné ocelové tyče. Strnule klopím zrak k našim rukám, které se téměř dotýkají. Mladík nemá snubní prsten. Těsně předtím, než v ulici Plantage Middenlaan vystoupím, se proto ohlédnou a nesměle se na něj usměju. Významně mi pohled opětuje. Kdoví, třeba ho ještě někdy potkám.

Vyrozuměla jsem, že přední vchod používají jenom návštěvy. Všichni rodiče s dětmi chodí k bočním dveřím, kde své ratolesti předávají u zvláštní přepážky. Je teprve tři čtvrtě na osm, ale u vchodu už se jich chaoticky tlačí celý hlouček. „S dovolením, můžu projít? Promiňte.“ Protahuju se mezi lidmi dovnitř. V přijímací místnosti vidím sotva dvouleté děti, jak si samy svlékají kabát a zouvají boty a pak je strkají do pytlů se svým jménem. Potom pytle pověsí na věšáčky umístěné podél všech stěn. Působí to tu veselým dojmem. Z přijímací místnosti vcházím do dlouhé chodby. Úplně na konci vlevo jsou přední dveře a vpravo zadní – ty vedou do zahrady. Po obou stranách stojí dřevěné dětské lavice. V polovině chodby se nahoru stáčí dvě široká schodiště zakončená v prvním poschodí balustrádou.

„Nepotřebuješ pomoci?“ zeptá se mě drobná ošetřovatelka s hnědými kudrnatými vlasy a kulatými brýličkami.

„Ehmm... hledám místnost pro personál,“ pípnu.

„První dveře vlevo,“ řekne tiše.

Místnost je plná stolů a nepořádně rozestavených židlí. Na jejím konci, poblíž okna, stojí světle růžová pohovka a křeslo potažené stejnou látkou. Nábytek dodává místnosti domácí vzhled. Na stěnách visí spousta záramovaných kreseb a fotografií. Na mnohých pózuje velká skupina pečovatelek. S úsměvem se dívají do fotoaparátu. Očividně se takový skupinový snímek pořizuje každý rok, protože na

fotografiích je pokaždé jiné datum. Z představy, že mě brzo taky tak zvěční, uprostřed takové skupiny, mě zašimrá v břiše. Na jiné sérii fotografií jsou všechny dámy v civilu. 12. BŘEZEN 1932, 25 LET KOJENECKÉ PÉČE, stojí dole. Na stěně visí ještě několik diplomů s různými jmény.

Vzpomenu si na vlastní vzdělávání na rodinné škole. Pořád nemůžu uvěřit tomu, že jsem diplom dostala jen tak. V červenci, pár dní před letními prázdninami, mě odvolali ze třídy. Měla jsem se ohlásit u ředitelky. Přemýšlela jsem, za co mě potrestá. Přišla jsem hned na několik důvodů. Rozhodně jsem nebyla nejukázněnější dívka ze třídy.

Po vstupu do ředitelny jsem se připojila ke skupině děvčat, jež tam už seděla.

„Dámy, dnes dostanete diplom,“ sdělila nám bez obalu ředitelka. Tak nás to překvapilo, že jsme rázem zmlkly.

„Vždyť jsme ještě ani neudělaly zkoušky!“ vykřikla jsem. Oficiálně jsem měla do školy chodit další rok a půl. Ředitelka odvětila, že pro to existuje „určitý důvod“, který nám nemůže ozřejmit. Rozhlédla jsem se po místnosti. V tu chvíli mi to došlo: všechny jsme byly Židovky. Onen „určitý důvod“ představoval fakt, že jsme na křesťanské rodinné škole už nebyly vítané. To mi stačilo a obrátila jsem se k odchodu, ale ředitelka mě zavolala zpátky a diplom mi předala.

„Budeš ho potřebovat, Elisabeth,“ řekla. „Je mi to líto. Víc pro vás udělat nemůžu.“ Už jsem si začínala zvykat, že se o *nás* mluví jako o zvláštní kategorii občanů.

Ačkoli jsem měla nutkání roztrhat jí ten papír před nosem, zadržela jsem dech a vyšla ze dveří.

Když jsem se téhož odpoledne doslechla, že v židovských jeslích hledají dívky, které by se chtěly vzdělávat na dětské ošetřovatelky, nabral můj den další radikální obrat. Vždycky jsem měla v plánu pracovat s dětmi, a tak jsem se okamžitě přihlásila.

Do místnosti pro personál přichází čím dál víc děvčat. Několik z nich dobře znám, protože jsou taky z rodinné školy, jako moje kamarádka Sieny Kattenburgová. Panuje tu veselá a uvolněná nálada. Možná proto, že jsme tu teď samé židovské dívky a nemáme pocit, že bychom se měly stydět, obhajovat nebo naopak samy sebe zapírat. Vzrušené švitoření značí, že nejenom já si zase připadám svobodně. Vejde ředitelka Pimentelová. Je to starší podsaditá žena v bílé zástěře, s krátkými stříbřitými vlasy, které jí na hlavě tvoří mořskou vlnu. Spolu s ředitelkou proklouzne do místnosti bílý psík a jako nefalšovaný hlídací pes se jí ostentativně posadí k nohám. Jakmile Pimentelová tleskne, hovor ustane.

„Vítejte. Jak už jste asi pochopily, jesle jsou místo pro vzdělávání a zároveň dobročinná organizace,“ spustí. „Přes den se budete učit v praxi a tři večery týdně budete mít hodiny rozvojových her, výživy, obecné péče o děti, dětských nemocí, hygieny, hudby, pohybové výchovy a náboženství. Před několika lety jsem tady převzala vedení, a mohla jsem tak ovlivnit způsob, jakým se tu pracuje. Řídím se filozofií pedagoga Friedricha Fröbela, který vychází z toho, že dítě se vyvíjí nejlépe, pokud má dostatek tvůrčích a aktivních podnětů. Kromě toho jsou samozřejmě zásadní tři věci: klid, čistota a pravidelnost...“

Zatímco ji poslouchám, moje nadšení stoupá. Měla jsem to ale štěstí, že jsem se sem dostala!

„Děti po příchodu nejprve zkontrolujeme, jestli nemají nějakou nemoc, jako příušnice, spalničky, zánět středního ucha...“

Pejssek vedle Pimentelové zničehonic napřímí ucho a rozštěká se.

„Bruni, ticho!“ napomene ho Pimentelová. „Kde jsem to skončila? Ach ano, zkontrolujeme, jestli děti nemají nějakou nemoc a samozřejmě parazity, jako blechy a vši. Je třeba tak činit velice důkladně, jinak se děti navzájem nakazí, a než se nadějeme, promění se tahle budova v jedno velké semeniště nemocí. Všichni kojenci a batolata dostávají od jeslí bílý oděv, děti od dvou a půl do šesti let pouze zástěrku.“

Psík začne Pimentelové skákat po nohou. Ta ho tentokrát nepokárá, zato ho vezme do náruče.

„Ačkoli jsme původně byli židovská instituce, otevřeli jsme dveře i nežidovským dětem. To, že nyní z nařízení Němců budou jesle opět určeny výhradně Židům, je nepříjemné nejenom pro všechny ostatní děti, o něž jsme se tu staraly, ale taky pro všechny nežidovské pečovatelky, které sem dennodenně docházely.“

V hlase jí zní nefalšované rozhořčení. Potom se vzpomíná. „Příliv dětí se tím ovšem nijak nezmenšil, takže jsem ráda, že mi vytrhnete trn z paty...“

„Promiňte, paní ředitelko...“ Ve dveřích stojí jedna pečovatelka. Je to ta milá dívka, která mi předtím ukázala cestu. „U vši se tvoří fronta.“

„To je dobrá poznámka. Děkuji, Mirjam.“ Pimentelová se obrátí zpátky k nám. „Každé ráno děti odvšivujeme. Ví někdo, co to znamená?“

Přihlásí se Sieny. „Že jim vši vyčesáváte?“

„Přesně tak.“

Za námi se ozve chichotání a já vidím, jak Sieny rudne. Šťouchnu do ní a zamrkám, aby si z toho nic nedělala. Kattenburgovi jsou nejmilejší a nejzbožnější lidé, jaké znám. Pokud by se k nim vši vůbec odvážily zavítat, na rohožce by si utřely nožičky a odříkaly by *berachu*.

„Vši jsou jako mor,“ pokračuje Pimentelová. „Máme tady spoustu hladových krků, a tím pádem si nemůžeme dovolit parazity, kteří by z toho profitovali.“ Teď se ozve neskrývaný smích. Trochu uvolní napjatou atmosféru. Nejenom my jsme první den nervózní.

„Každé ráno je proto dětem nejprve vyčesáváme. Pokud má některé dítě těchto malých příživníků moc, musí si ho matka zase odvést. Jak jste slyšely od Mirjam, u vchodu vznikla menší zácpa, takže která z vás nám s tím pomůže?“

Se zástěrou přes modré šaty a s bílým čepcem na hlavě o něco později podle přesných instrukcí děti odvívují. Jako jediná jsem se přihlásila dobrovolně. Ředitelka po mně ukázala ještě na tři dívky. Na Sieny překvapivě ne. Možná proto, že se předtím nezdráhala odpovědět. „Něčemu se člověk zkrátka nevyhne,“ říkává maminka. A tak se teď s hřebínkem probírám hlavami těch drobečků. Není to jenom tak, protože holčičkám s dlouhou hřívou vlasy nejdřív deset minut rozčesávám. Jakmile jim vyčešu chomáče, musím prameny projet prsty, abych našla hnidy, které se dají snadno splést s lupy a jinými nečistotami. Jakmile mám jistotu, že jsou ve vlasech hnidy, přeježu dítěti po hlavě jemným hřebínkem. Po každém takovém pohybu hřebínek vyprázdním do latoru a spočítám úlovek. Když člověk zmáčkne plné hnidy špičkou nehtu, prasknou. Je to docela legrační. Rozmačkávání vši se mi ale hnusí, zvlášť když se jedná o tlusté napité jedince, kteří na bílém porcelánu zanechávají červenou krvavou stopu. Ve zvláštním sešitku se přesně eviduje, kolik vši každé dítě má. Pokud jich u někoho najdeme víc než dvacet živých, posíláme ho s maminkou zpátky domů.

„Je to nepříjemné, jenže jinak to nejde,“ poznamenala k tomu předtím diplomovaná dětská ošetrovatelka Mirjam.

Moje poslední pacientka je roztomilá dívenka se zlatavými kučery. Okamžitě si všimnu, že se jí v hlavě vši jen hemží. Dívčina matka mě vyděšeně pozoruje. Moje maminka mě varovala, že rodiče, kteří musí děti vodit do jeslí, jsou často chudí. Důkaz stojí přímo přede mnou. Žena se pokusila obléct dcerku jakžtakž slušně, do šatiček v barvě bordó, které jí volně plandají na těle. Sama si vzala ušmudlané šaty, nejméně na čtyřech místech zalátané. Ačkoli má vpadlé tváře, vidím, že kdysi musela být pěkná, ovšem kvůli zkaženým zubům z její krásy moc nezbylo.

„Je už hotová? Musím do práce,“ řekne skoro prosebně.

„Snažím se, jak jenom můžu. Odvívujete ji i doma?“

„Ano, ale mám ještě dva syny. Nevím, kam dřív skočit. Můj muž pracuje na zaoceánské lodi.“ Úzkostlivě pohlédne za mě na sešitek, kam jsem načmárala už šestnáct čárek. Pochopitelně doufá, že bude pryč, než dojdou k dvacítky, abych ji nemohla zavolat zpátky.

„Kde pracujete?“ zeptám se, abych ji rozptýlila.

„Na trhu.“

„Tady? Na náměstí Jonas Daniël Meijerplein?“

„Ne, v ulici Albert Cuypstraat, sestři. Prodáváme brambory, mrkev a cibuli.“

„Tak ty se hodí každému, že?“ Mezitím dívence vytáhnu z vlasů další tři vši. Šance, že jich najdu ještě víc, je velká, a v tom případě ji budu muset poslat na celý den s maminkou na trh.

„Hotovo!“ prohlásím a okamžitě se přestanu vlasy probírat. „Nebylo jich dvacet, nicméně ji dnes večer musíte ještě sama zkontrolovat, jinak si ji tady zítra nebudeme moct nechat.“

Žena na mě vděčně pohlédne. „Ovšemže. Děkuji, děvče... Tedy, sestři.“ Rychle jesle opustí.

„Tak, a ty se mnou půjdeš za kamarádkami,“ řeknu poté, co holčičku postavím na zem a vezmu ji za ruku. „Jak se jmenuješ?“

„Gleetje,“ odpoví dívka zastřeným hláskem.

„Greetje, to je pěkné jméno!“

„Máma placovat.“ Zašilhá na mě.

„Ano, tvoje maminka jde do práce. A víš co, Greetje? My dvě si to tady moc užijeme.“

„Máma placovat, Gleetje hlát,“ prohlásí s úsměvem od ucha k uchu.

„Přesně tak.“ Vezmu ji do oddělení pro batolata, které je ve spodním patře a sousedí se zahradou. Už jsem se dozvěděla, že právě tam mě přidělili. Pimentelová rozdělila nové dívky do různých oddělení.

Jakmile k batolatům vejeme, začne se Greetje drbat na hlavě. Možná bych přece jen bývala udělala líp, kdybych ji matce vrátila. Jak proboha zabráním tomu, aby tu kvůli mně hned první den

nevypukla epidemie vši? Přemýšlím nad tím a najednou mě začne hlava taky hrozně svědit.

Po zbytek dne Greetje pozorně sleduju. Jen se přiblíží k jiným dětem, hned zasáhnu. Odvedu její pozornost nějakou hračkou nebo si s ní přečtu knížku. Neustále opakuje: „Máma placovat, Gleetje hlát.“

Ředitelka Pimentelová, která čas od času vejde dovnitř, ke mně přistoupí a zeptá se mě, jak mi to jde.

Sedím s horlivě se drbající Greetje na klíně a nervózně vykládám, jak je to s mrňaty pěkné a jak jsem ráda, že už se můžu začít vzdělávat, protože mám pro děti slabost. Vždycky jsem ji měla. I když jsem byla sama ještě dítě. Melu a melu, až mě ředitelka přeruší. „Jmenuješ se Elisabeth, že?“

„Všichni mi říkají Betty, paní.“

„Jsem slečna, ale oslovuj mě prostě paní ředitelko.“ Přísně se na mě podívá. „Betty, všimla jsem si, že se silně zaměřuješ na jedno dítě. Nepřipouštíme, aby pečovatelky měly oblíbence. Každé dítě je stejně důležité a žádné děti nesmí být protežovány.“

„Samozřejmě, slečno... Tedy, paní ředitelko.“

„Máma placovat, Gleetje hlát,“ prohlásí snad posté dívka na mém klíně.

„Doufám, že jsi jí pořádně vyčesala vlasy. Tohle dítě má vši neustále.“

„Jistěže,“ zalžu.

Pimentelová dívku pohladí po blondaté hlavičce. „Výborně. Nechceme totiž, aby nám tady vypukla epidemie.“

„To naprosto chápu, kdo by taky o něco takového stál?“ Nervózně se zasměju a snažím se nevnímat svědění na hlavě. „Běž si skládat,“ řeknu holčičce a nechám ji sklouznout z klína. Dívka se na mě nechápavě podívá.

„Kostičky jsou tamhle v rohu.“ Pimentelová Greetje nasměruje. Dívka pochopí a odhopká. „Greetje je duševně postižená, to ti asi došlo, že?“

Připadá mi, že mě Pimentelová pěkně usadila, a pokrčím rameny.
„Tak trochu.“

„Na svůj věk je malá. Vlastně už patří do předškoláků, jenže to by pro ni po psychické stránce bylo moc náročné. Ať tak, či onak, chtěla bych, aby ses ke všem dětem chovala stejně, i když je některé zranitelnější než jiné. I silnější mají právo na pozornost a péči. Podívej, tamhle jsou dva caparti se soplíky. Musíš jim je očistit.“

„Se soplíky?“

„Nu ano. Vy tak nudlím u nosu neříkáte?“

Vystoupím v ulici Tweede Jan van der Heijdenstraat, abych došla poslední kousek pěšky, a projdu kolem zelináře, u kterého teď nakupujeme. Čtvrť Plantagebuurt, kde stojí jesle, je odpradáвна židovská, ovšem v naší čtvrti, De Pijp, žije naopak víc než židovských obyvatel než Židů. Vždycky jsme chodili do hokynářství naproti našemu domu, jenže teď, co tam – stejně jako v obchodě s obuví Zwartjes a v divadle City Theater – pověsili ceduli ŽIDŮM VSTUP ZAKÁZÁN, je s tím konec. Ty lidi jsem stejně neměla ráda a čekala jsem to. Maminka tolik ne a dost ji to rozhodilo. Ti lidé byli navíc naši dobří zákazníci. Tahle křivda mě tak zasáhla, že jsem jim chtěla prohodit kámen skleněnou výplní, ale můj bratr Gerrit mi to výslovně zakázal a zeptal se mě, jestli jsem se snad zbláznila. Až když jsem viděla maminku brečet, došlo mi, že v téhle situaci se nedá uplatnit pravidlo oko za oko, zub za zub. Maminčin zvýšený hlas, vytřeštěné oči a kousavá slova jsem snášela dobře, s tím jsem se dokázala smířit. Zato s jejími slzami jsem si nevěděla rady. Příští den se zdálo, jako by ten výstup byl jenom nějaké melodramatické pomýlení její mysli. Se vztyčenou hlavou nám oznámila, že odteď budeme nakupovat v ulici Tweede Jan van der Heijdenstraat.

Zelinář na mě z obchodu zamává. Pozdrav mu oplatím a až potom si všimnu, že na zdi vedle vchodu je bílou barvou namalovaný hákový kříž. Že by o něm ještě nevěděl?

Muž ke mně vyrazí. „Betty, počkej! Tvoje maminka sháněla hrozny. Zrovna mi přišly,“ zahlaholí přátelsky. Zrak mi mimoděk padne na ještě čerstvou barvu na zdi.

„Ach ano, tohle,“ povzdechne si zelinář. „Dneska večer to přemaluju. Nesmíme těm idiotům věnovat pozornost. Jinak nás to bude stát ještě mnohem víc.“ Víím, kam tím míří. Zhruba čtyři sta židovských mladíků bylo po vzpouře vůči protižidovským opatřením posláno do Mauthausenu. Ani jeden se zatím nevrátil. Stěží si lze představit, že se tohle všechno děje, zatímco běžný život jde normálně dál.

„Jak ses měla?“ zeptá se maminka poté, co vejdu k nám do obchodu. Přivítá mě důvěrně známá vůně čerstvě utkaných rolí látky, typické aroma, které bych poznala na sto honů. Maminka krám zrovna zavírá.

„Dobře!“ odpovím a předám jí pytlík s červenými hrozny. Barvitě jí líčím, jak den proběhl. Historku s vešmi pro jistotu vynechávám. Maminka by kvůli zdánlivému svědění celou noc nezamhouřila oka. „Mají tam i klavír,“ zvolám nadšeně.

Maminka vzhledne od účetnictví. „To je dobře, dítě, aspoň si můžeš hru na klavír trochu procvičovat.“ Maminka by sama radši zůstala pianistkou než majitelkou obchodu s látkami. „Doufám, že jsi jim řekla, že umíš hrát.“

„Ano. Příštího půl roku budu na červeném oddělení u batolat a můžu je učit písničky. Ti malí jsou vážně k sežrání.“

„Ale radši je nejez.“ Překvapeně vzhlednu. Gerrita jsem si vůbec nevšimla. Sleze ze žebříku v zadní části obchodu a přátelsky mě bouchne do ramene.

„Zdravím tě, sestro Betty, patronko dětí,“ pronese žertovně. „Hlavně abys sama žádné neměla, než ti bude dvacet.“

Muž, kterého si jednou vezmu, musí být stejně pěkný jako Gerrit: široká ramena, dozadu sčesané tmavé vlasy, výrazná čelist, jemné oči.

„Ale přestaň,“ předstírá maminka rozčilení.

„Viš, koho jsem posledně potkal?“ pokračuje Gerrit škádlivě. „Naši starou kojnou. V puse jí zbývají už jenom dva zuby a trochu jí straší ve věži.“ Prstem si ukáže na hlavu. „Řekla mi ale, že si ji pořád můžeme najmout jako kojnou. Takže Bet, až se ti narodí dítě, bude aspoň tohle zařízené.“

„Ani nápad. Najmi si ji sám.“ Maminka nás nekojila, protože si chtěla udržet pěknou postavu. Vždycky byla pyšná na svou štíhlou linii a má ji pořád. Přičtete k útlé postavě jemné obličejové rysy a dlouhé vlnité tmavě plavé vlasy a vyjde vám z toho moje maminka. Zřejmě doufala, že se jednou bude moct vrátit na pódium jako pianistka. Po absolvování konzervatoře několikrát hrála ve slavné amsterdamské koncertní síni, ale po našem narození pracovala už jen jako učitelka klavíru a zpěvu. Díky mé mamince se pěkná řádka rabínů stala pěvci, *chazany*. Některým to ovšem ani trochu nešlo, takže to byla zbytečná námaha. Často jsem na chodbě tajně poslouchala, jak se maminka snaží, aby ty krákoravé hlasy zněly aspoň trochu melodicky.

Z kariéry koncertní umělkyně už nic nebude. Jak tatínek rozšiřoval obchod s látkami, maminka mu čím dál víc pomáhala. Nejprve měla na starosti jenom přijímání prodavaček a švadlen, avšak po tatínkově smrti se spolu s Gerritem ujala chodu celého podniku.

Rozezní se zvoneček a dveře se rozletí dokořán. Všichni tři zvedneme zrak. Dovnitř vejde Japie, můj třináctiletý bráška. Je to typický puberták, na obličejí má uhry. Jeho tělo zatím nevypadá, že by se chystalo vyrazit do výšky. Ruce a nohy už má ale pěkně velké.

„Aha, vy jste ještě tady,“ pronese suše.

Maminčina veselá nálada je rázem pryč. „Ano. Myslel sis, že nepozorovaně proklouzneš nahoru?“

„Ne, pročpak?“ Nasadí výraz, který by měl prokazovat jeho nevinu, přesto značí pravý opak.

„K čertu, Jaape, řekni, že to není pravda!“

„Nevím, o čem mluvíte, maminko.“

Maminka k němu přijde a rukou mu vjede do vlasů. Bráška se přikrčí.

„Jsou mokré!“ Aby měla konečný důkaz, k hlavě mu ještě přičichne. „Jaape, jestli ještě jednou půjdeš do bazénu, dostaneš tři měsíce domácího vězení!“

„Proč nemůžu chodit plavat? Připadá mi směšné, že ostatní do bazénu můžou, a já ne!“

„Ano, je to nespravedlivé, jenže když tě chytí, pošlou tě pryč.“

„Proč by mě měli chytit? Nikdo přece nepozná, že jsem Žid.“

„Když ti stáhnou plavky, tak jo,“ přilije olej do ohně Gerrit.

„Ty drž zobák!“ Jaap zmizí nahoru.

Pokusím se zachytit mamčin pohled, ale ta se dívá na Gerrita. „Musíš si dělat legraci i z tohohle?“

„Jestli si z toho nesmím dělat legraci, tak se můžu rovnou oběsit jako ti lidi, co bydleli o pár domů dál.“ Zajde do zadní části obchodu, složí žebřík a s hvízdáním jde nahoru.

Maminka si povzdechne. „Nesmíme plavat, nesmíme poslouchat rádio, peníze musíme ukládat do banky a zrovna jsem si přečetla v *Židovském týdeníku*, že od příštího týdne nejsme vítáni ani v parcích, hotelích, muzeích a všude možně. Jak to mám vysvětlit třináctiletému dítěti?“

„Vy jste uložila peníze do banky?“ zeptám se, abych se ujistila, že jsem slyšela dobře.

„To by se jim tak líbilo. Lippmann-Rosenthal dávno není židovská banka. Tam ode mě neuvidí už ani cent. Pojd', zlatíčko, zavřeme.“ Zamkne dveře obchodu a obejmě mě. „Je dobře, že se něčím učíš, Betje. Kdoví, co ještě nastane. Dětské pečovatelky jsou ale vždycky potřeba.“ Společně vyjdeme po schodech do bytu.

Když později večer ležím v posteli, slyším z obývacího pokoje, který sousedí s mým pokojem, jak maminka hraje na klavír. Ty kradmé minuty, kdy si představuje, že je sama, a noří se do hry, jsou pro ni svaté, a pro

mě taky. Jako malá jsem se častokrát vykradla z postele a z odpočívadla jsem ji tajně poslouchala otevřenými dveřmi. Dívala jsem se, jak se jí vršek těla vlní spolu s melodií a prsty jí přitom v rychlém tempu tančí po klávesách. Dnes večer hraje moje oblíbené skladby, Mendelssohnovy *Lieder ohne Worte*. Hudbu, v níž se můžu ztratit. Upadám do bezesného spánku.

PÁTEK 5. ZÁŘÍ 1941

Na začátku tohoto roku, nedlouho poté, co tatínek zemřel na krvácení do mozku, podniky v okolí náměstí Rembrandtplein navzdory zákazu dál přijímaly židovské hosty. Když proto o několik dní později v jedné hospodě na náměstí Thorbeckeplein vystupovali židovští umělci, paramilitární jednotka WA, oddělení fašistické strany NSB, velice tvrdě zasáhla. Protože pak příslušníci WA suverénně kráčeli k dalšímu cíli, zastali se našeho národa komunisté. Střet trval jen krátce a WA odešla se staženým ocasem. Jednoho jejího vůdce, Hendrika Koota, antisemitu tělem i duší, našli ležet u silnice bez známek života. O jeho smrti kolovaly groteskní fámy. Židé mu prý ukousli nos a uši, potom si ze rtů olízali krev a nakonec mu prokousli hrtan. Ve skutečnosti Koota někdo sejmul jediným úderem do hlavy. Uvedl to policejní komisař, který ho objevil. Můj bratr Gerrit si myslí, že všechno bylo zinscenované a že vůdce WA zabili sami Němci, aby jeho smrt mohli použít jako prostředek propagandy. Místo nálezu těla bylo totiž dost daleko od místa, kde došlo ke střetu mezi WA a komunisty.

Právě tohle byl začátek všeho utrpení. Nedlouho po Kootově vraždě se některým lidem ve schránce objevily vzkazy: ZA KAŽDÉHO ZABITÉHO FAŠISTU DESET ŽIDŮ. Známeho židovského sochaře, který šel jednou večer poslat dopis, bodli třikrát do zad. O několik dní později došlo k násilnostem u nás v ulici Van Woustraat, v cukrárně Koco, kde prodávají nejlepší zmrzlinu v celém Amsterdamu. Zmrzlinárnu navštěvovali jak židovští, tak nežidovští zákazníci, a proto byla častým terčem nacistů. Její dva majitelé na obranu proti nájezdu nacistů utvořili s několika zákazníky odbojovou skupinu. Nedopadlo to dobře. Dodnes si vybavuju, jak jsem den

po onom střetu šla kolem a viděla tu spoušť. Nacisti ze msty zatkli přes čtyři sta náhodně vybraných židovských mužů a jednoho za druhým je dohnali na náměstí Jonas Daniël Meijerplein. Tam je zkopali a zmlátili a potom je v nákladácích odvezli do Mauthausenu, trestaneckého tábora v Rakousku. Pro desítky tisíc dělníků a studentů z Amsterdamu a okolí se čin stal záminkou ke stávce, která vypukla 25. února; šlo o velký projev solidarity s pronásledovanými Židy. Stávka bohužel trvala jenom dva dny. Němci ji tvrdě potlačili.

Ze zajatých chlapců se z Mauthausenu zatím nevrátil ani jediný. Přichází však stále více smutečních oznámení.

Pana Cahna, jednoho z majitelů cukrárny, který mi často dával kopeček zmrzliny navíc, v dubnu zastřelili.

Nebe je bez mráčku. Přesto mám po noci, během níž jsem se snažila zpracovat všechny dojmy prvního pracovního dne, hlavu jako v mlze. S kabelkou přes rameno se vyškrábu do tramvaje a protáhnu se mezi lidmi dozadu, chci si stoupnout na plošinu. Na poslední chvíli si všimnu, že tam stojí dva uniformovaní němečtí vojáci, a zarazím se.

„*Kein Problem, Fräulein, hier ist Platz für drei,*“ řekne mi vyšší z nich a přátelsky se na mě usměje. Jestli jsem se za poslední dobu něco naučila, pak být co nejmíň nápadná a zkrátka se vždycky podřídít. Cokoli jiného může člověka přivést do problémů. Proto zdvořile přikývnu a zaujmu místo na plošině. Záměrně se dívám na druhou stranu a snažím se neposlouchat rozhovor, který muži vedou. V takových chvílích bych si přála, abych neuměla německy, ale doma jsme se němčinu naučili skvěle díky německým služebním, jež u nás bydlely. Naposledy to byla protestantka Annie. Byla tak pěkná, že by jí všichni kousek krásy nejradši uzmuli. Já jsem jí občas směla česat vlasy, moje starší sestra Leni se od ní učila, jak se má líčit, a můj neohrabaný bratr Nol s ní celé dny hrával karty. Ne proto, že by tak miloval společenské hry, nýbrž proto, že byl do Annie až po uši zamilovaný. Tatínek se jí dokonce chtěl zeptat, jestli by se nestala

modelkou pro oblečení, které jsme nechávali šít. Mamince to však připadalo nemístné. Navíc to pak ani nešlo, protože Annie se musela vrátit do Německa. Nežidovští občané už nesměli pracovat pro Židy.

„Můžeme být rádi, že nejsme na východní frontě,“ slyším jednoho z vojáků.

„To si piš. Hlavně teď, když se blíží zima,“ přitaká druhý tak vysokým hláskem, že se mimoděk otočím, abych se přesvědčila, že je to opravdu muž. „Slyšel jsem, že tam lidem extrémní zimou umrzají končetiny.“ Skutečně to je muž. Kvůli vřískavému hlasu působí jako klaun. Navíc má na sobě krátké kalhoty, ze kterých mu čouhají dvě chlupaté tenké nožky. Mám co dělat, abych nevyprskla smíchy, a znovu upřu pohled na ulici.

„Prý to strašně bolí,“ slyším toho druhého. „Zvlášť když ti umrzne bimbasy.“

„Nech toho, Kurte. Nechci na to ani pomyslet,“ přidá se ten s vysokým hlasem.

Očividně předpokládají, že jim nerozumím, protože nerušeně hovoří dál.

„V Polsku a Rusku žije mnohem víc Židů než tady, tam musíš pracovat ještě tvrději,“ řekne dlouhán.

„Věděl jsi, že je tam jednoduše střílejí?“ zeptá se ten s vysokým hlasem. „Nejdřív je nechají vykopat jámu, potom je postaví na okraj a pak je, ra-ta-ta-ta-ta, všechny oddělají.“ Ječivý smích, který následuje, mi znenadání způsobí takovou nevolnost, že se málem pozvracím. Sevřu držadlo, abych se udržela na nohou.

„Promiňte, slečno, můžeme projít?“ Tramvaj zastaví.

O krok ustoupím a snažím se nedat na sobě nic znát.

„Pěkný den, madam.“ Zdvořile mi pokývnu.

* * *

Vyvedená z míry dorazím do jeslí, kde v místnosti pro personál jako první potkám Mirjam.

„Jémine, jsi celá bledá. Je ti dobře?“ zajímá se s ustaraným výrazem.

„Nic mi není,“ odpovím. „Jenom je dneska trochu dusno.“ Dám si kabelku do skříně a z hromádky si vezmu čistou zástěru. Vtom zaslechnu, jak dovnitř vchází Sieny.

„Dobré ráno! Venku je dneska tak krásně!“ Potom se podívá na mě. „Bet, není ti špatně? Jsi bílá jako stěna.“

„To už jsem taky říkala,“ přidá se Mirjam.

Kamarádce lhát nedokážu. „Právě jsem v tramvaji slyšela něco hrozného...“ Stoupnou si ke mně blíž. Se zajíkaním jim vyličím, o čem si ti němečtí vojáci povídali.

„Určitě věděli, že jsi Židovka,“ pronese Mirjam soucitně. „Schválně se ti snažili nahnat strach.“

„Nebo možná mluvili o trestaneckém táboře,“ nadhodí Sieny. „Slyšela jsem, že tam Židy střílejí, ale to se dělá jenom na východě, tady určitě ne. Je to nezákonné.“

„Nezákonné? Copak nás zákony pořád chrání?“ zeptám se pošileji, než bych chtěla.

„Samozřejmě že ano,“ odpoví Mirjam s takovou rozhodností, s jakou jsem se u ní ještě nesetkala. „Můj tatínek založil Židovskou radu, aby nás sjednotila. Jako jedinci jsme možná bezmocní, zato společně máme sílu.“

„Tvůj tatínek je předseda Židovské rady?“ vyhrknu překvapeně. Sieny do mě sotva postřehnutelně štouchne.

„Ano, spolu s Abrahamem Asscherem. Tatínek se vždycky zastával židovských uprchlíků z Německa a Polska.“ V hlase se jí ozývá hrdost.

Dovnitř vstoupí ředitelka Pimentelová. „Můžete mi říct, proč nikdo neodvšivuje?“ Na odpověď nečeká. „Tady není žádný čajový dýchánek. Venku už zase čeká zástup dětí.“

Česání a počítání vši na mě působí konejšivě. Nikdo navíc nemluví o tom, že by mezi dětmi vypukla epidemie, což mě taky uklidňuje. Sama jsem si včera večer z vlasů jednu veš vytáhla, ale nenahlásila jsem to. Soustředěně se probírám hlavami všech dětí, až nám třem projde pod rukama všehovšudy šedesát tři hlaviček. Zrovna když sklídíme hřebínky, vejde dovnitř ještě jedno dítě. Chlapeček s nakrátko ostříhanými blondatými vlasy.

„To bude v pořádku, tam se žádná veš neudrží. Jak se chlapeček jmenuje?“ Až potom vzhlednu a poznám maminku dítěte.

„Greetje,“ odpoví. „Můžu jít?“

„Ehm... ano.“ Zatímco maminka spěchá pryč, podívám se na Greetje, kterou jsem považovala za chlapce. Maminka ji oholila strojkem. Kvůli holé hlavě a šilhavým očím dívka ztratila veškerou roztomilost.

„Pojď, Greetje, můžeš si jít hrát.“

„Ano, hlát, hlát,“ volá děvčátko vesele.

Přestože nám ředitelka Pimentelová tohle zakazuje, mám pocit, že bych Greetje měla zvlášť chránit.

PÁTEK 20. ÚNORA 1942

Dostala jsem občanský průkaz a mám v něm uvedeno velké J jako Joodin, Židovka. Židovská rada musela zaregistrovat všechny Židy v Nizozemsku. I ty, kteří podle tradičních židovských zákonů předepisujících, že židovství se předává jedinečně po matce, Židy vůbec nejsou. Němci na to ovšem mají jiný názor. Jeden kluk ode mě ze třídy netušil, že je Žid. Ukázalo se ale, že má židovského dědečka, který byl kdysi zapsaný u jedné židovské obce. Na tom, že onen muž nebyl praktikující Žid a že můj spolužák byl stejně jako zbytek rodiny pokřtěný, podle Němců nezáleží. Jednou Žid, navždy Žid.

Průkazy totožnosti nám vydala kartotéka. Přesně evidují, kolik Židů v zemi je a kde bydlí. Nebo lépe řečeno, kde bydleli, protože až na několik velkých měst se všichni Židé musí přestěhovat do Amsterdamu.

Přestože v posledních dnech končím v práci ještě za světla, jaro o sobě pořád nedává vědět. Nad městem táhnou tmavě šedé mraky a z oblohy padají mokré sněhové vločky. Je to otrava, protože s sebou nemám deštník. Tmavě modrá tramvaj naštěstí zastavuje u dveří jeslí, a když oknem vidím, že přijíždí, vyrazím, abych ji stihla. Těsně předtím, než se vozidlo dá do pohybu, se mi podaří vyhoupnout se na stupátko. Povedlo se. Pozdravím řidiče, se kterým jsem se už díky každodenním jízdám seznámila.

„Zdravím, sestři. Nedomluvili jsme se, že už mi sem nebudete nosit sníh?“

„Ach ne, úplně jsem zapomněla,“ odpovím rozverně. Vtom řidič zatáhne za brzdu, protože před tramvaj vjede muž na kole. Zastavíme tak prudce, až málem proletím čelním sklem.

„Ty jeden mongole, nemůžeš dávat bacha?!“ zakřičí řidič. Ne že by ho snad cyklista mohl slyšet, avšak řidičovo doprovodné gesto je jednoznačné.

„Blbečku!“ Potom se obrátí zpátky ke mně. „Jste v pořádku, slečno?“

„Jistěže, vydržím leccos.“

„Jeden by se z toho zbláznil, ze všech těch vidláků tady. Neznají pravidla. Většina z nich tramvaj nikdy neviděla.“

„Však oni se to naučí,“ pokouším se zachovat dobrou náladu.

„Vy možná ano, ale včera mi jeden spadl pod kola. Myslel si, že stihne přejet přes silnici. Skončilo to tak, že předním kolem zůstal viset v drážce. Museli ho přepravit do nemocnice.“

„No to je hrozné!“

„Měl štěstí, že se to stalo nedaleko Nizozemské židovské nemocnice. V normální nemocnici by toho chudáka nepřijali.“ Nizozemská židovská nemocnice v ulici Keizersgracht momentálně ošetřuje jenom Židy. Do žádné jiné nemocnice už nesmíme, ani když jde o naléhavý případ.

„Opravdu nechápu, proč všechny lidi strkají na jedno místo do téhle čtvrti,“ pokračuje upovídaný řidič. „V Amsterdamu je přece místa dost, no ne?“ Významně se na mě podívá. Tím pohledem mi říká: Je ti přece jasné, na čí straně stojím? Samozřejmě ví, že jsem Židovka. Každý den vystupuju u židovských jeslí. Stejně tak vím já, že on Žid není – prostě podle toho, jak o nás mluví.

Je pravda, že v posledních týdnech je na ulici mnohem víc lidí. Dřív jsem v tramvaji skoro nikdy nestála, bylo tam vždycky dost míst k sezení. Od doby, co se sem musí stěhovat Židé z celé země, je tady o poznání rušněji. I jesle docela praskají ve švech; momentálně do nich chodí téměř sto dětí a Pimentelová uvažuje, že vyhlásí stop stav.

Přesto má skutečnost, že jsme v téhle čtvrti všichni pohromadě, i své výhody. Vládne tady živá a příjemná atmosféra. Holandské divadlo naproti jeslím se nyní jmenuje Židovské a premiéru v něm má jedna hra za druhou. Před časem jsem tam byla s několika děvčaty

z práce. Miluju divadelní představení. Rodiče mě dřív vždycky brávali do Carré, kde vystupují největší nizozemští umělci. Po skončení inscenace jsem napodobovala jednotlivé aktérky. Doma říkali, že jsem rozená herečka, a tak jsem si taky připadala. Snila jsem o tom, že jednoho dne sama vystoupím na jeviště a nadchnu publikum. Když jsem ale jednou opatrně navrhl, že bych si tenhle obor později vybrala jako povolání, rodina se mi vysmála. Umělci byli podle mých rodičů *nébich*, chudáci. Tím rozhovor skončil a můj sen se rozplynul.

Chodit do Carré mají Židé v současné době zakázáno. Nejslavnější židovští umělci teď naštěstí vystupují tady u nás. V představení, které jsem viděla s kolegyněmi, hrála střelená kabaretistka Heintje Davidsová, moje velká oblíbenkyně, pohledný Siem Vos a nádherná rakouská Židovka Silvia Grohsová. Celé představení sestávalo ze scének z trháků jako *Námořníci*, *Fortissimo* a *Do zoo*. Byla to tak veselá inscenace, že jsme si při odchodu ze sálu zpívaly. Když jsem pak o tom vyprávěla doma, Gerrit řekl, že by se tam nikdy nenechal dobrovolně zavřít, protože tam jsou lidé namačkaní jako sardinky v plechovce.

„Kdyby nás chtěli sebrat, dostali by pět set lidí naráz,“ dovysvětlil. Nepozastavila jsem se nad tím, a dokonce jsem se na něj rozzlobila za to, že uvažuje tak ponuře. Gerrit mě potom vzal stranou a svěřil mi, že plánuje utéct. Ještě nevěděl jak. Nejdřív se navíc potřeboval oženit s Lous, svou pohlednou přítelkyní – na niž jsem tajně žárlila, protože si nárokovala čím dál víc jeho pozornosti. Bylo mi každopádně jasné, že tady nebude čekat s rukama v klíně.

Poslední kousek cesty domů jdu pěšky v závoji bílých vložek. Celý den jsem se těšila na kuře na medu, které maminka podle tradice v pátek peče. Dřív ho nechávala připravovat u drůbežáře – teprve několik posledních let sama ví, jak ho upravit. Nahoru chodím vždycky přes obchod, ale dneska jsou dveře zamčené. Přece ještě není tak pozdě? Vytáhnu z kabelky klíč a studenými prsty se pokusím otočit jím

v zámku, nechce však povolit. Možná je to zimou. Nebo že by můj klíč do zámku už nepasoval, protože ho skoro vůbec nepoužívám? Ať se snažím sebevíc, otočit jím nedokážu. Ustoupím o pár kroků dozadu a vidím, že se nahoře v kuchyni svítí. Kdykoli maminka odchází, vždycky zhasne všechna světla, v tom je velice akurátní. Přesto mě přepadne zlověstný pocit, že se něco stalo.

Potom si všimnu, že branka u vchodu do domu je otevřená. Po cestičce přejdu k bočnímu vchodu, kterým se dá dostat rovnou do horního patra. Setřepu si z kabátu sníh a v předsíni si zuju mokré boty. Jen v ponožkách vystoupám po schodech do bytu. Ze všeho nejdřív si uvědomím, že necítím kuře. Na chodbě vrazím do sestry Leni, která zrovna vychází z maminčiny ložnice.

„Pšt, buď potichu!“ sykne okamžitě. „Maminka zrovna usnula.“ Leni mě vtáhne do kuchyně.

„Je nemocná?“ Maminka si obvykle přes den lehnout nechodí. To na tom musí být velice špatně.

Sestra zavrtí hlavou. „Převzali náš obchod.“

„Převzali? Jak to?“

Leni protočí panenky, jako by byla moje chyba, že tomu nerozumím.

„Přece víš, že jsme dostali správce.“

„Ano, nějakého dohlížitele. A ten teď chce vyšší daně, nebo co?“ Pořád tak docela nechápu, o co jde. Židovské podniky jsou v současné době pod německým dozorem, údajně pro kontrolu, jestli hospodaří poctivě.

„Sebrali nám celý obchod. Dole už vyměnili zámky a zítra dorazí nový majitel.“

Ta zpráva ke mně ne a ne proniknout. Náš rodinný podnik, který se díky tatínkově usilovné práci každý rok rozrůstal a dosahoval čím dál většího úspěchu, podnik, který je známý po celém Amsterdamu a okolí, že někdo převzal? „Takže maminka obchod prodala?“

„Samozřejmě že ne. Nedostali jsme za něj ani cent. Všechno dali vdově Kootové. Jako kompenzaci za smrt jejího manžela.“ Manželka

toho antisemity je teď vedoucí našeho obchodu? Firmy Oudkerk? Dosednu na židli.

Do kuchyně vejde náš bráška Japie. Okamžitě se vrhne na ošatku a ulomí si kus pečiva.

„Neujídej,“ napomene ho Leni.

Japie pokrčí rameny. „Když nevaříte, můžu si snad něčeho zobnout.“

„Hned se do toho pustím,“ namítne Leni. „Kuřecí polévka bude za chvíli hotová. Nakrájíš pórek, Betty?“ Položí přede mě na stůl prkénko a dva pócky.

Okamžitě je odstrčím. „Je šabat, jídlo už mělo být hotové,“ prohlásím paličatě.

„Nechovej se jako malá,“ pokárá mě Leni unaveně.

„Kde jsou ostatní?“ chci vědět.

„Babi a Engel právě odešly do synagogy a Gerrit s Nolem se hned po návštěvě vdovy Kootové vydali do ulice Linnaeusstraat promluvit si s rabínem. Jsou pryč už několik hodin.“ Leni se otočí zpátky k hrnci na sporáku.

Uvědomím si, že svým postojem nikomu nepomůžu. Bude lepší, když si vezmu příklad ze sestry a zachovám chladnou hlavu. Beru nůž a dávám se do krájení.

„Roznášela babi ještě dneska kuřata?“ Babička bydlí spolu s Engel, svou starou služebnou, u nás. Každý pátek se z čiré dobrosrdečnosti vydává se dvěma kuřaty v každé ruce k chudým Židům v okolí. Pod šálou schovává perlový náhrdelník, nikdy ho nesundává. „Perly musíš nosit na kůži,“ tvrdí. „Jinak ztratí lesk.“

„Jémine, Bet, jak to mám vědět?“ opáčí Leni naštvaně. „Taky jsem byla celý den v práci. Co na tom záleží?“

„Babi přišla domů, zrovna když autem přijela vdova Kootová se svým novým nápadníkem,“ sdělí nám Japie.

„S novým nápadníkem? Moc dlouho netruchlila,“ prohlásím cynicky.

„Je to stejný typ,“ řekne bráška a pokrčí rameny. „Taky takový neurvalec jako Hendrik Koot, ale chovali se, jako by byli král s královnou. On měl na hlavě vysoký klobouk a ona byla oblečená do tlustého kožichu.“

„Ten určitě taky někomu ukradla,“ poznamenám opovržlivě.

„Klidně ji zabiju,“ prohlásí Japie s ledovým klidem. „Vím, kde se dá půjčit pistole.“

„To bychom pak byli mrtví všichni! To snad chceš?!“ Leni se náhle rozlítí. Hrozivě zvedne nůž, na kterém ještě visí kuřecí maso. „Už to stačilo!“

Z celé téhle nereálné situace jsem úplně otupělá.

Tiše zaklepu na dveře maminciny ložnice, nic se však neozve. Opatrně vejdu. Maminka leží v manželské posteli stočená na boku, zády k oknu. Dlouhé vlasy má spletené do copu, který kopíruje zakřivení jejích zad. Vypadá tak malá. Jako miminko v obřích jeslích.

„Maminko, přinesla jsem vám kuřecí polévku...“ Obejdu postel, abych jí viděla do obličeje. Má zavřené oči, přesto poznám, že nespí. Jsem už vytrénovaná, dokážu odhadnout, jestli nějaké dítě spánek předstírá, nebo spí doopravdy. Nejenom podle povrchního dýchání. I napjatá oční víčka prozrazují, že je dotyčný vzhůru. Postavím polévku na noční stolek a sednu si vedle maminky na postel. Rukou ji jemně pohladím po hustých blondatých vlasech, kterými prosvítá čím dál víc šedin.

„Maminko, slyšela jsem, co se stalo, a je to hrozné, ale jednoho dne dostaneme obchod zpátky.“

Vtom maminka otevře oči a ospale se na mě zadívá.

„To nevím, Betje...“, zašeptá chraplavě.

„Všechno pokřivené se nakonec zase narovná, jak říkával tatínek. A já si to myslím taky, maminko.“

Napůl se napřímí. „A víš i to, že poslala všechny zaměstnance domů?“